

Rozum instrumentalny a podmiotowość

Scenariusz lekcji filozofii dla uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych

Poziom edukacyjny:

8 klasa szkoły podstawowej, pierwsze klasy szkoły średniej

Cel główny:

zrozumienie zagrożeń etycznych płynących z instrumentalizacji rozumu

Cele operacyjne:

- uczeń wyjaśnia własnymi słowami sens terminu „parametryzacja”;
- uczeń wyjaśnia własnymi słowami sens terminu „instrumentalizacja rozumu”;
- uczeń poddaje refleksji konsekwencje etyczne instrumentalizacji rozumu;
- uczeń wskazuje na historyczne podstawy współczesnego instrumentalizowania rozumu;
- uczeń wskazuje na istotną rolę etyki w życiu społecznym i na niebezpieczeństwo odrywania rozumu od namysłu etycznego;
- uczeń dostrzega rolę zinstrumentalizowanego rozumu w procesie dobierania środków do osiągnięcia celu;
- uczeń zna co najmniej trzy skutki instrumentalizacji rozumu;
- uczeń wyjaśnia własnymi słowami sens kategorii etycznej „podmiotowość”;
- uczeń widzi związek uważności na drugą osobę ze wzmacnianiem własnej podmiotowości.
- uczeń uczestniczy w sesji treningu uważności przy wsparciu nauczyciela lub profesjonalnego nagrania;
- uczeń wytwarza nawyk pozostawania w uważności na drugą osobę;

Czas:

45 minut w grupie liczącej maksymalnie 8 uczestników; jeśli grupa liczy więcej uczestników, lekcja potrwa 60 minut (punkt 7. i 8. można wówczas przenieść na następną 45-minutową jednostkę lekcyjną)

Materiały dydaktyczne:

- waga elektroniczna,
- miarka.

Formy pracy:

- praca indywidualna,
- praca grupowa,
- interaktywna praca z całą grupą.

Metody dydaktyczne:

- dyskusja,
- ćwiczenie pomiarowe,
- wykład,
- metoda problemowa (ćwiczenie),
- metoda kognitywna (trening uważności).

Dodatkowa uwaga wychowawcza

Nauczyciel, proponując ćwiczenie z punktu 1., musi być pewien, że w grupie panuje bezpieczna atmosfera, a samym uczestnikom powinien pozostawić wolność wyboru co do poziomu zaangażowania w działanie. Ćwiczenie może być trudne przede wszystkim dla osób z zaburzeniami odżywiania.

Przebieg zajęć

1. Ćwiczenie 1.

Uczestnicy mają za zadanie za pomocą wagi i miarki zmierzyć nawzajem swoją wagę i swój wzrost. Wyniki zapisują na tablicy, ale zamiast swoich imion obok wyników umieszczają kolejne cyfry określające poszczególne dzieci.

2. Rozmowa na temat ćwiczenia 1.

Nauczyciel zadaje pytania i inicjuje rozmowę: „Jak czuliście się w trakcie realizacji zadania? Czy dobrze jest usłyszeć, że jest się np. obiektem nr 2.? Czy zastanawialiście się kiedyś, jak by to było, gdybyśmy się nawzajem rozumieli tylko za pomocą takich cyferek, gdybyśmy opisywali się za pomocą szeregu pomiarów?”

3. Wyjaśnienie do ćwiczenia 1.

Nauczyciel dopiero po uzyskaniu odpowiedzi na zadane przez siebie pytania wyjaśnia sens pierwszego ćwiczenia, mówiąc o Oświeceniu jako epoce rozumu. Rozumu, który miał wyzwolić ludzkość spod rządów natury i zabobonu. Wyjaśnia, w jakim sensie używa tu słowa „rozum”, nie ma on bowiem charakteru indywidualnego, tzn. to nie jest rozum Adama, Ali,

Marka, itd. Nauczyciel mówi o tym, że rozum ten się zinstrumentalizował, np. popadając w liczbowe szaleństwo opisu (które nazwiemy parametryzacją). Rozum instrumentalny to rozum ukierunkowany na osiągnięcie celów w sposób pomijający integralność ludzkiego doświadczenia i znaczenie wartości pozautilitarnych. Prowadzi do triumfu tego, co abstrakcyjne i ogólne, nad tym, co konkretne, jednostkowe. Rozum instrumentalny pobudzany przez rozwój technologii i nauki odegrał dużą rolę w kształtowaniu się historii współczesnej, co zostało zauważone i opisane przez filozofów szkoły frankfurckiej (H. Marcuse, T. W. Adorno). Skrajnym przykładem jest doskonale zracjonalizowany sposób zarządzania obozami śmierci (Auschwitz). Ich ofiary, a więc konkretne osoby, zostały zredukowane do ciągu cyfr tatuowanych na ciele. Miały one charakter porządkujący. Wniosek: rozum oderwany od etyki i wyobrażenia, czym jest dobro oraz zło, bywa niebezpieczny.

4. Ćwiczenie 2.

Nauczyciel przyporządkowuje poniższe punkty poszczególnym uczestnikom. Mają oni zastanowić się, jakie czynności należy przedsięwziąć (faza dobierania środków), żeby w najprostszy z możliwych sposobów osiągnąć wskazane cele (faza konsumpcji celu). Uczestnicy prezentują czynności w formie punktów, wskazując na kolejne etapy.

1. Wystraszyć swojego nauczyciela od filozofii.
2. Umrzeć na zawał.
3. Podwyższyć przed końcem roku oceny ze wszystkich przedmiotów szkolnych.
4. Mieć najmodniejszą sukienkę z wystawy drogiego sklepu.
5. Przeszczepić mózg nauczyciela tej lekcji do czaszki koleżanki/kolegi z klasy.
6. Zmienić szkołę na inną.
7. Zarobić trochę kasy.

5. Wyjaśnienie do ćwiczenia 2.

Nauczyciel, korzystając z przykładów z poprzedniego punktu oraz podanych przez uczestników rozwiązań, wymienia i tłumaczy poniższe skutki instrumentalizacji rozumu:

- parametryzacja;
- absurdalność celów;
- utrata poczucia integralności;
- ekonomia procesu – jak najszybciej i najtaniej do celu;
- funkcjonalność i skuteczność zamiast poczucia sensu;
- bezmyślna adaptacja systemu opartego na rozumie instrumentalnym do złożonej rzeczywistości, imperatyw samozachowania, np. biurokracja, która stara się uzasadnić samą siebie;
- rozum jako narzędzie panowania i ucisku;
- obsesja porządkowania;

- abstrakcja zamiast zmysłowego konkretnego;
- jednolitość zamiast różnorodności;
- zamknięcie (kryteria oceny są immanentne, nic z zewnątrz nie może wskazać na bezsens systemu) zamiast otwartości.

6. Część konstruktywna

Nauczyciel pyta uczestników, jaka może być konstruktywna odpowiedź na dominację myślenia instrumentalnego. Do propozycji uczniowskich dodaje swoje: pogłębianie świadomości (siebie, innych i otaczającego świata) jako fundamentu podmiotowości. Nauczyciel może w tym momencie, w zależności od pozostałego czasu, zaproponować jedno z dwóch ćwiczeń (najlepiej oba). Można je też wykonać na następnej lekcji (ważne, aby na pierwszej lekcji zrealizować wszystkie poprzedzające działania). Ćwiczenia do zaproponowania są jednak ważne, ponieważ stanowią konstruktywną odpowiedź etyczną na instrumentalizację rozumu.

a) Sesja treningu uważności – w zależności od własnego doświadczenia nauczyciel dobiera technikę, która pozwoli mu spełnić poniższe warunki.

Sesja:

- odbywa się w ciszy;
- nie jest zakłócana przez niepotrzebne bodźce (należy wyłączyć telefony, rzutnik multimedialny, muzykę, itp.);
- trwa co najmniej 5 minut;
- polega na koncentracji uwagi;
- nie jest opresyjna (uczestnicy nie są przymuszani do nadmiernego wysiłku, mają prawo do eksploracji swojego wnętrza w trakcie treningu, nie są oceniani za sposób realizacji zadania).

b) Ćwiczenie polegające na dobraniu się w pary i spoglądaniu sobie w oczy przez minutę, zachowując przy tym ciszę.

7. Podsumowanie części konstruktywnej

Nauczyciel pyta uczniów o wrażenia po każdym z ćwiczeń. W rozmowie z uczniami porusza wątek poczucia integralności i wspólnoty.

Opracowanie: Sebastian Wachowiak

